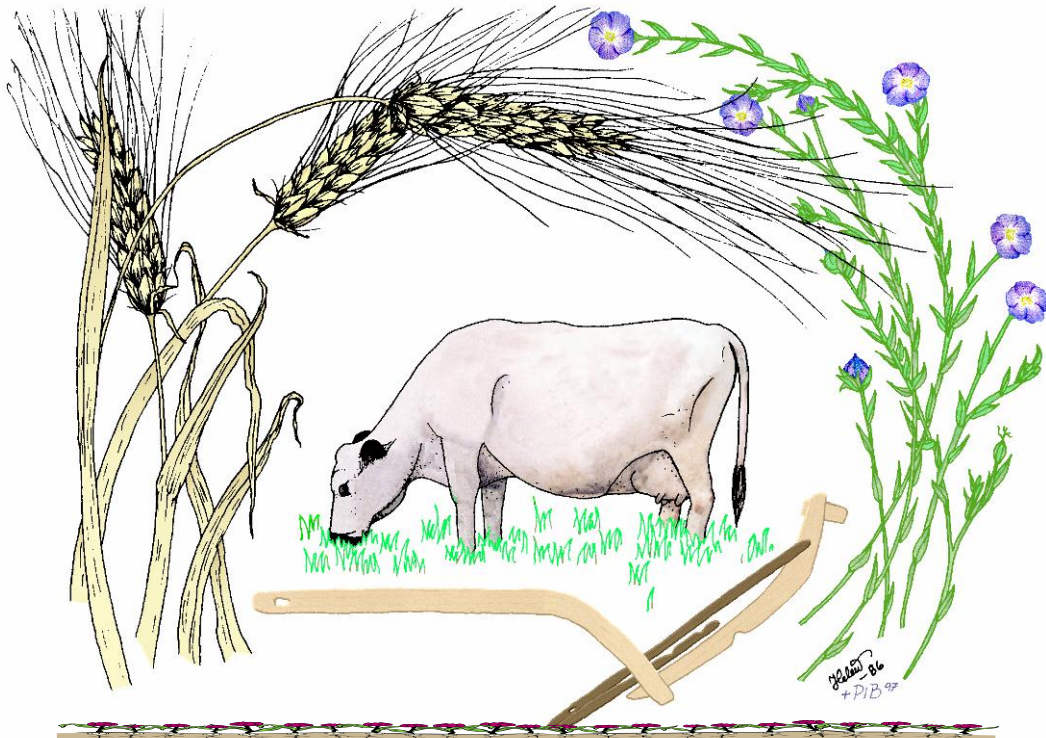

MILJÖARKEOLOGISKA LABORATORIET

RAPPORT nr. 2013-001

Arkeobotanisk analys av 20 jordprover tagna vid
grävningar för Västra länken, vid Klockaråkern och
Umedalen-Prästsjön, Umeå 2012

Av

Karin Viklund

INSTITUTIONEN FÖR IDÈ- OCH SAMHÄLLSSTUDIER

Arkeobotanisk analys av 20 jordprover tagna vid grävningar för Västra länken, vid Klockaråkern och Umedalen-Prästsjön, Umeå 2012

Karin Viklund

Inledning

Proverna härrör från Uo 1-2N nära väg E12 mellan Umedalen och Prästsjön samt Uo 3, på den sk Klockaråkern mellan Sockenvägen och Ume älv. De togs sommaren 2012 vid arkeologiska undersökningar i samband med en ny genomfartsled ”Västra Länken” i Umeå. En relativt stor mängd lämningar av olika karaktär kom i dagen, av vilka en del kan höra hemma i bronsålder- äldre järnålder, att döma av preliminära resultat.

Metod

Eftersom de flesta prover var relativt torra så kom de att processas på så sätt att de först floterades, varvid det mesta av det förkolnade materialet kom fram och togs tillvara. Därefter vattensällades resterna i 2 och 0,5 mm sällar. Metoden var effektiv och skapade således tre fraktioner som därefter undersöktes: en med (flytande) växtmaterial och träkol, en med huvudsakligen tyngre material (t ex ben, slagg, br lera, keramik) större än 2 mm samt ytterligare en sådan som fångat upp material på 2-0,5 mm. I den sistnämnda kategorin kan ben- och träkolslämningarna förekomma, men dessa är som regel i minsta laget för artbestämning och datering.

Allmänt

Allt växtmaterial som noterats är bränt och det mesta härrör från säd/cerealia, vilket hittades i åtta prover. Ett prov innehöll en relativt stor mängd säd, mer än gängse vid systematisk provtagning av stolphål i Sverige. Korn dominerar stort men ett par kärnor från havre och ett från råg hittades. Variationen kan ev. tyda på olika åldrar, något som C14-dateringar kan komma att reda ut. Andelen småfrön/ogräsfrön är liten. Frön från hallon dominerade i den kategorin, med uppemot 15 fynd i 5 olika prover. Endast enstaka säkra ogräsfrön hittades, två frön av målla.

Träkolförekomsten har markerats enligt en relativ, subjektiv bedömning: x=enstaka träkol, xx=en del träkol, xxx= mycket träkol. Generellt kan mängden träkol sägas vara ganska moderat. Större mängder brända ben fanns inte i proverna och de som hittades utgjordes av ganska små fragment. Skörbränd sten noterades i de flesta av proverna.

Frömaterial i anläggningarna

Uo 1-2N

I provet från **A1** ”mindre kokgrop” noterades inget växtmaterial förutom ett bränt granbarr -en indikation på datering och/eller stöd för den anmärkning som gjorts, att denna (relativt grunda) anläggning troligen var sönderplöjd?

Proverna från de relativt stora, intilliggande groparna **A2** och **A4** gav ganska likartat resultat; en hel del träkol och även några brända benfragment, medan provet från **A5**, "Kokgrop, igenfylld", också den i närheten, även innehöll bränt växtmaterial. Två relativt små fragment av sädeskorn hittades här, bägge troligen från skalkorn, men för en säker bestämning krävs bättre bevarat material än detta. Där fanns också ett frö av ogräset målla. Slutligen fanns där även nio brända frön av hallon. Även här fanns enstaka små brända benfragment.

Anläggning **10**, "kokgrop, översandad" gav också den ett par brända hallonfrön och dessutom ett frö från mjölon - ett idag mindre uppskattat bär som är ganska vanligt förekommande i forntidssammanhang. I provet sågs också en del bränd näver.

I **A15**, "kokgrop" hittades ett helt bränt bär av någon *Vaccinium*-art, troligen blåbär eller lingon.

Övriga prover från Uo 1-2 gav vare sig frö- eller benmaterial. Det gäller alltså proverna från kokgroparna **A11**, **A 20** och **A27**.

Uo 3N

Provet taget i kokgropen **A50** innehöll ett litet växtfragment som försiktigtvis bestämts till cerealia. Något slaggartat material fanns också i provet men ben hittades inte. Sådant kom däremot fram i härden **A3**, dock hittades intet växtmaterial där.

I kokgropen **A71** fanns slagg, något ben samt ett växtmaterial bestående av brända frön av bl.a. hallon och starr. Kokgropen **A77** gav uppemot 30 små fragment av ben, en liten bit keramik som ser ut att vara magrad med asbest, men inget växtmaterial. Härden **A73** i samma område är den enda anläggning i Uo 3 som inte gett ben eller växtmaterial.

Från **A87**, stolphål, härrör analysens största enskilda fröfynd. Totalt uppgår det till ca 1000 sädeskorn (i ett 3,5 l jordprov). Av detta är en tredjedel relativt hela sädeskorn som kunde bestämmas till korn. Det mesta av kornet ser ut att vara från skalkorn, Ett bränt hallonfrö och några små brända benfragment hittades också.

A88, ett annat, intilliggande stolphål (ca 3,8 m avstånd) gav samma material som A 87 och i samma proportioner men i mindre mängd; ett 50-tal hela (skal)korn, omkring 100 cerealiafragment och ett par hallonfrön.

Provet från den delundersökta anläggningen **A22** (i anläggningskomplex) innehöll också det lite cerealia, varav ett kunde bestämmas till korn, och även lite små bitar brända ben.

A1 var en anläggning som försiktigtvis benämndes härdpall. I provet härifrån hittades lite bränd lera - kanske från keramik - och lite brända ben. Två kärnor från havre identifierades också liksom ett frö av vardera (sannolikt) måra och målla - det sistnämnda en ogräs/ruderatart, det andra kan komma från en ogräsart eller ängsväxt.

Två ovala gropar med bränd lera inom samma område gav också de ett bränt växtmaterial bestående av kulturväxter och ett par andra växter. Förutom korn dyker i **A127** även havre och råg upp. Där fanns också en hel del ben och lera som bränts samt en liten flintflisa; någon form av avslag, t ex från eldslagning. I **A125** hittades korn, brända ben och granbarr.

Sammanfattande kommentar

Problem med hur fynd-frömaterial ska tolkas i relation till där de upphittas finns för denna undersökning liksom i de flesta fall, särskilt innan alla grävdata är färdigbearbetade och C14-dateringar gjorts. Exakta angivelser på grävplanerna var proven tagits underlättar också. För gropanläggningar kan det vara fråga om sekundärt deponerat material, men i de flesta fall torde intilliggande aktiviteter avspeglas och mönster kan trots allt ses.

Tidsmässighet, anläggningarnas karaktär, boplatsmönster

Totalt sett visar de 20 undersökta proverna från lika många anläggningar och från två åtskilda undersökningsområdena på både likheter och skillnader. Korn finns ganska väl spritt på Klockaråkern men har även hittats vid Prästsjön. Det mesta är skalkorn, dvs samma sorts korn som hittats tidigare på Umedalen och som blev daterat till 2414, +/- 30 BP (ca 780-400 f.Kr. (Viklund 2011). Skalkorn är också vanligt under historisk tid i regionen. De andra sädeslagen som hittats, havre och råg, förekommer också under forntiden men oftast i obetydlig mängd. Senare blir bägge mer allmänna i odling i Norrland, i synnerhet rågen. Bägge identifierades t. ex. vid undersökningar av medeltida lämningar i Agnäs, Bjurholm (Danielsson & Gustafsson 2005). Att de förekommer på Uo3N, i A127 och A1 kan vara en indikation på en yngre datering - av anläggningarna själva ifall det inte är fråga om sekundärt deponerat material.

Det är intressant att två relativt närliggande stolphål producerat varsitt rejält fröfynd, bestående av nästan enbart cerealia. Fynden är fullt i klass med tidigare gjorda stolphålsfynd från järnåldershus i Mellannorrland och övriga Sverige, de är t.o.m. lite större och mer välrensade än brukligt. Provernas sinsemellan stora likhet för tankarna till flertalet undersökningar som har visat på att stolphål efter parvisa takbärande stolpar oftast gett en likartad fröbild, som speglar en viss funktion i husdelen. Likheten kunde tyda på stolparna ingått i samma konstruktion –såvida frömaterialiet överhuvudtaget hör ihop med anläggningarna - det framgår inte av ritningarna exakt var i stolphålen/vilken fyllning som makrofossilproverna är tagna. Fortsatta undersökningar kan förhoppningsvis ge ännu mer tolkningsunderlag här.

Resursutnyttjandet, odling, landskap

Förutom sädeskorn hittades några frön från vildväxande arter. Mållafröna kommer från en ogräs/ruderatväxt och hittades på bägge undersökningsområdena. Det är en vanligt förekommande följeslagare till cerealia i äldre tid, här tillsammans med korn respektive havre. Man antar att den kommit tillsammans med sädesskördarna in i bosättningarna. Den är hittad tidigare i bronsålderskontext i Umeå (Mariehem) som daterats till ca 1000-800 f. Kr. (Viklund 2011). Eftersom den är starkt kvävegynnad brukar den ses som indikation på gödsling. Starnötter hittades också och den är likaledes vanlig i äldre bosättningar som brunnit, i synnerhet i norrländska järnåldershus. Starren bör ha kunnat växa i närliggande landskap (jfr pollenanalysen).

Den vanligast förekommande vildväxande arten i proverna är dock hallon. Denna primärsuccessionsväxt intar snabbt nya öppna ytor och även avbrända områden. När den förekommer rikligt i arkeobotaniska prover kan det ses som en indikation på röjningsbränning och successionsfaser. Fynden här kan korreleras med pollendiagrammet från Prästsjömyren, som bl. a. visar tydliga toppar i ökningen av Rosaceae-pollen (t. ex. hallon), strax innan den 2:a tydliga odlingsfasen börjar. (Wallin 2012). Bosättningarnas belägenhet har inneburit en

genom landhöjning snabbt föränderlig närmiljö där bl.a. hallon kan ha varit rikligt förekommande.

Bären från hallonbuskarna nyttjades av människorna i forntiden. I tidigare utgrävningar i området (Potatislandet) kom flera olika bärsorter i dagen i en kokgropsliknande anläggning: bla hallon, mjölon, hönsbär och häggbär (Viklund 2002). I denna undersökning hittades också blåbär/lingon samt mjölon. Hela bär brukar sällan återfinnas och dessa frekventa bärfynd bör spegla en samlarekonomi som fanns här jämsides med jordbruket-eller som ett komplement i resursförsörjningen.

Referenser

Danielsson E & Gustafsson S 2005. Vedarts- och växtmakrofossilanalys av prover från Raä 295 i Bjurholm socken.

Wallin, J-E 2011. Odling för 3000 år sedan vid Umeälvens mynning. En undersökning baserad på pollen- och kolpartikelanalys från en myr, Prästsjömyren, Umeå kommun, Västerbottens län. Pollenlaboratoriet i Umeå AB

Viklund, K 2002. Makrofossilanalys av jordprover från Potatislandet 14, Umedalen, Umeå kn, Västerbotten

Viklund, K 2011. Early Farming at Umeå in Västerbotten: Charred cereal grains dated to the Bronze Age. *Fornvännen* 2011/3

E12/Klockarbäcken, Uo 1-2N

Pnr	MALnr 12-056:	Volym liter	Växtlämningar	Ben	Träkol	Anl	Anmärkning	Kontext Umeå sn, Raä
1	1	2	1 bränt granbarr	nej	xxx	A1	Makroprov 1 ur A1	588
4	2	3,5	nej	8 benfragm	xxx	A2	Lager 2 (botten)	589
7	3	7	nej	1 benfragm	xxx	A4	Lager mot botten	589
8	4	9	2 (små) Cerealiafragment, sannolikt (skal)korn cf Hordeum vulgare var vulgare 9 hallon/Rubus idaeus 1 målla/Chenopodium sp 2 frö indet, fragm	enstaka små benfragm	x	A5		589
11	5	7	1 mjölon/Arctostaphylos uva-ursi 2 hallon/Rubus idaeus br näver	nej	x	A1 0		589
12	6	4,5	nej	nej	xx	A1 1	Taget från botten	587
14	7	6	1 br bär av Vaccinium sp, sannolikt blåbär/lingon	nej	xx	A1 5	Taget från botten	587
15	8	6	nej	nej	xx	A2 0	A20 ligger ca 20 cm nedanför A4	589
16	9	6	nej	nej	xx	A2 7	Nordöstra delen	589

Sockenvägen/Klockaråkern, Uo3N

Pnr	MALnr 12- 056:	Volym liter	växtlämningar	Ben	Trä kol	Övrigt	Anl	Anmärkning	Raä Umeå
2	10	2,5	1 cf cerealia/sädeskornsfragment ?	nej	xx	slagg	A50	Taget från botten	stad 479:1
3	11	2,5	nej	5 små benfr	xx		A3	Taget från botten	stad 479:1
6	12	3	1 starr/Carex sp 1 hallon/Rubus idaeus 2 indet fragm	1 benfragm	xxx	slagg	A71		stad 479:1
7	13	4,5	nej	nej	xxx		A73	Taget från botten	stad 479:1
8	14	5,0	nej	28 små fragm	x	Br lera, 1 bit asbestkeramik (?)	A77		stad 479:1
9	15	3,5	340 sädeskorn av korn/Hordeum vulgare Ca 860 cerealiafragment 1 hallon/Rubus idaeus	3 små fragm	x		A87		stad 479:1
10	16	3	58 korn/Hordeum vulgare 90 cerealiafragment 2 hallon/Rubus idaeus	nej	xx		A88	Ur profil, ca 13-30 cm	stad 479:1
11	17	4,5	1 korn/Hordeum vulgare 1 cf cerealia, fragment	6 små benfragm	xxx		A22		stad 479:1
14	18	5,5	2 havre, Avena sp 1 sannolik måra/ cf Galium 1 målla/Chenopodium sp	5 br ben fragm	xx	Br lera/keramik?	A1	Södra delen, ca 57-64 cm	socken 356
16	19	3	2 sädeskorn/cerealia fragm 2 korn/Hordeum vulgare 1 Secale cereale/råg 1 havre /Avena sp 1 starr/Carex sp 1 sannolik klöver/Trifolium sp	20-tal små br benfragm	xx	Mckt bränd lera, 1 avslag av flinta?	A12 7	Grop med bränd lera	socken 352
17	20	2,5	1 korn/Hordeum 1 granbarr	4 fragm	xx		A12 5	Taget från botten	socken 352

